

RAZGLEDNICE SPODNJE ŠTAJERSKE KOT VIR INFORMACIJ O OBDOBJU MED LETOMA 1890 IN 1918

Heinrich Pfandl

Institut für Slawistik, Gradec
heinrich.pfandl@uni-graz.at

DOI:10.4312/Obdobja.36.197-210

Posebno vrsto rokopisov predstavljajo osebna besedila na poštnih karticah, ki so jih sprva imenovali *listnice*, zatem *dopisnice* in naposled *razglednice*. Le-te so v slovenskih krajih nastale proti koncu osemdesetih let 19. stoletja. Na nekaterih vzhodnoštajerskih primerih iz zbirke Osrednje knjižnice Celje je prikazana raznolikost besedil med letoma 1904 in 1918: od stila intelektualcev do naivnega pisanja slabo pismenega prebivalstva. Poudarjeni sta vrednost vseh različic osebnih besedil in raznolikost jezikovnih osebnosti.

naivno pisanje, razglednica, slovenska (Spodnja) Štajerska, pisna komunikacija

The paper deals with individual texts on postcards from the territory of Lower Styria sent between 1904 and 1918, which reflect various styles of writing – from intellectual to naive. As the genre »postcard« was at that time still in its early phases, there were no strict rules for writing them; additionally, the Slovene language was at that time far from being standardised. These factors contribute to a very diverse picture of the linguistic personalities of the respective writers in this open way of communication.

naive writing, postcards, Slovene (Lower) Styria, written communication

Interpretirati besedilo ne pomeni dati mu smisel [...], temveč ceniti, iz kakšne raznolikosti je sestavljeno [de quel pluriel il est fait]. (Barthes 1970: 11, prevod avtorja)

V prispevku¹ je predstavljenih nekaj začetnih dognanj, pridobljenih v prvih mesecih dela na znanstvenoraziskovalnem projektu *Postcarding Lower Styria 1880–1920* (2016–2019), ki poteka na Inštitutu za slavistiko Univerze Karla in Franca v Gradcu in ga financira avstrijski FWF (Fonds zur Förderung der wissenschaftlichen Forschung (Sklad za pospeševanje znanstvenih raziskav), www.fwf.ac.at). Splošne informacije o projektu (P28950-G28) so dostopne na spletni strani <https://postcarding.uni-graz.at>.

V okviru projekta se analizirata vloga in pomen razglednic pri oblikovanju podob in predstav o tradicionalno dvojezičnem značaju kronovine Štajerske. V tem prispevku nas zanima zlasti, kako so materni govorci slovenščine oblikovali besedila v novi zvrsti regionalne, medregionalne in redko tudi mednarodne komunikacije –

¹ Nini Zavašnik z graške univerze se prijazno zahvaljujem za stilistične izboljšave in jezikovne korekture prvotne različice besedila. Za vse pomanjkljivosti sem odgovoren sam. H. P.

na razglednicah. Ne gre pozabiti, da so do pojava razglednic obstajale neilustrirane poštne karte, ki so jih sprva imenovali *listnice* (Lukan 1986: 6–7), deloma pa že z iz češčine (preko hrvaščine) izposojeno besedo *dopisnica* (kalk iz nemške besede *Korrespondenzkarte*).² Ta izraz se je obdržal vse do prve svetovne vojne, čeprav je bil že od začetka stoletja nadomeščen z besedo *razglednica*, kalkom iz nemške *Ansichtskarte* (ki je morda prav tako kalkirana iz francoske besede *carte de vue*). V narečjih in pogovornem jeziku sta se in se deloma še danes uporabljata izposojenki *karta* ali *kartica*. Medtem ko so bile v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja zadnje strani teh poštnih kartončkov še prazne in namenjene osebnim sporočilom, so se od osemdesetih let naprej na zadnjih straneh pojavljale risbe, slike, kasneje pa fotografije v različnih tehnikah – litografija je bila med njimi najpomembnejša. Mesto za osebno sporočilo se je zaradi vse večjih slik in risb postopoma zmanjšalo, od konca leta 1904 pa je bila naslovna stran razdeljena: osebna besedila so se odslej pisala na njeni levi strani. Ta stran je bila od takrat naprej obravnavana kot zadnja in zbiratelji so razglednice zbirali zaradi slikovne strani.

Preden analiziramo primere slovenskih osebnih besedil, se moramo vprašati, kdo in pod kakšnimi pogoji se je sploh posluževal te nove možnosti komunikacije, ki je bila ne le cenejša od pisma,³ temveč tudi bolj praktično sredstvo obveščanja drugih ljudi o aktualnih dogodkih. Tako je bila razglednica idealno sredstvo za obveščanje o tem, da je nekdo pravočasno in srečno nekam prispel, o prihodu koga na železniško postajo in prošnjji, kdaj ga je treba pričakati, ter o celi vrsti podobnih dogodkov, ki so se ali se bodo zgodili.

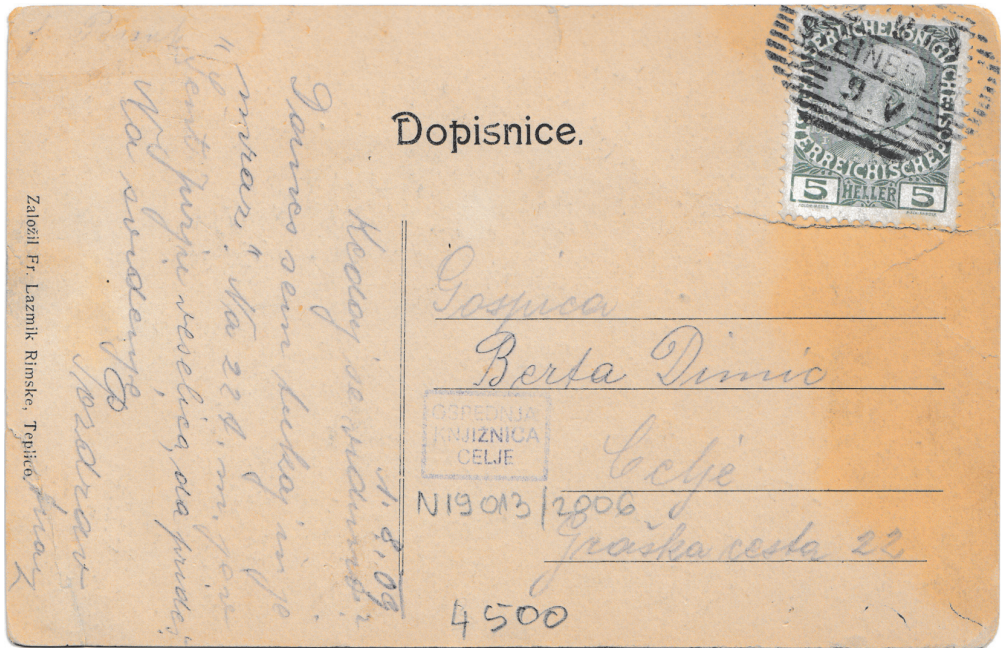
Na podlagi doslej zbranega gradiva (več kot 2.000 razglednic, odposlanih iz Spodnje Štajerske) je razvidno, da naša prvotna hipoteza, da so razglednice pisali v glavnem pripadniki višjih in srednjih slojev (duhovniki, učitelji, zdravniki, sodniki, odvetniki, podjetniki itn.), ni potrjena: poleg kartic, ki so jih pisali ljudje omenjenih poklicev, je bila najdena cela vrsta razglednic, ki so jih pisali kmetje, služkinje, delavci, učenci, otroci, torej ljudje, ki niso imeli poklicnega stika s pisno kulturo. Prav ti pisci so za nas zanimivi. Postavlja se vprašanje, kako so bili omenjeni pisci, ki pri svojem delu niso bili navajeni ali prisiljeni vsak dan pisati bodisi nemška, slovenska bodisi dvojezična besedila, zmožni svoje ustno izražanje prenesti na papir, saj takrat še ni obstajala stabilna tradicija pisanja slovenskih besedil za vsakdanjo rabo.

Na začetku analize bo zaradi kontrasta prikazano, kakšne so razglednice s slovenskimi besedili, ki so jih napisali ljudje z dobrim in izkustvenim stikom s pisno kulturo. Za primer pričujočega članka se bomo omejili na gradivo, ki smo ga našli v izvrstno urejeni zbirki Osrednje knjižnice Celje (nekdanje Knjižnice Edvarda Kardelja). Le-ta razpolaga z zbirko razglednic iz svoje okolice, torej zahodnega dela slovenske

² Današnji pomen besede ('novinarka v tujini') ustreza nemški *Korrespondentin*. Cigale (1860: 315) še ne pozna nemškega termina *Korrespondenzkarte*, pod geslom *Korrespondenz* pa navaja *pisanje pisem*, z dodatkom »nach dem Böhm. [po češkem vzoru] *dopisovanje*«. Termin *dopisnica* v pomenu 'Correspondenzkarte' kot prvi navaja Pleteršnik (1894: 158).

³ Do leta 1895 je znamka stala 2 vinarja, od leta 1885 vse do leta 1917 5 vinarjev, takrat pa se je cena podvojila in je bilo za znamko treba odšteti 10 vinarjev. Cene razglednic so se gibale okrog 10 vinarjev ali več (prim. Lukan 1986: 19)

Štajerske. Med drugim smo v njej našli tudi razglednice, ki so jih pisali znani Slovenci s konca 19. oz. začetka 20. stoletja. Kot primer tovrstnega avtorstva navajamo razglednico, na kateri je pisatelj Anton Dolar svojemu prijatelju, zdravniku dr. Klasincu, v mariborsko bolnišnico napisal osebno sporočilo (Slika 1).

Slika 1: polos_312_r: Celje, iz Celja v Maribor, poslana aprila 1906 (vir: OKC, škatla 7, Celje 4)⁴

Seveda je ta razglednica izjema v marsikaterem pogledu: napisal jo je človek, ki je navajen pisati (slovenski pisatelj in gimnazijski učitelj, živeč v Celju), in namenjena je naslovniku, ki je prav tako v tesnem stiku z zapisanim in tudi govorjenim slovenskim jezikom. V naslovu pisec uporablja slovensko različico toponima pretežno nemškega mesta Maribor, kar je redkost, še posebej, če vemo, da pošiljatelj želi, da razglednica prispe na cilj (morda je zato bolnišnico poimenoval samo v nemščini). Prav tako svojega prijatelja uradno (na desni polovici naslovne strani razglednice) nagovarja v slovenščini (kar ni redkost, v nasprotju s slovenskim imenom mesta). Redkost je tudi jezik, ki izraža kompetenco slovenskega izobraženca z začetka 20. stoletja. Izbira razglednice z zgolj nemškim napisom na slikovni strani (»Cilli – Gartengasse«) ob možnosti nakupa ene od mnogih slovenskih razglednic Celja relativizira narodno zavest profesorja Dolarja: gre za pragmatično odločitev in ne za politično deklaracijo, zato lahko najdemo tudi razglednice, na katerih Slovenec drugemu Slovencu piše v jeziku imperija oz. v nemškem jeziku, ki je v monarhiji služil kot najpomembnejša *lingua franca*.

⁴ Oznaka polos se nanaša na slikovni arhiv razglednic, ki nastaja ob pomoči centra Zentrum für Informationsmodellierung (ZIM) na graški univerzi pod vodstvom profesorja Johanna Stiglerja.

Enako dobro obvladanje knjižnega jezika velja za sporočilo, ki ga je vojak iz Sevnice poslal svojemu kolegu v Ljubljano in v katerem ga prosi za sestanek naslednji dan v neki kavarni (Slika 2).

Slika 2: polos_206_r: Iz Sevnice v Ljubljano, poslana med letoma 1912 in 1917 (vir: OKC, škatla 1; Celje okolica, Sevnica, Šentjur; Sevnica Grad)

V prvem stavku pisec naslovniku sporoča, da bo »najbrž šel k vojakom, in sicer k akademski legiji na Dunaj«. O pripadnosti pisca akademskemu svetu priča tudi njegov slog; pisec je na mestih, kjer se navadno uporablja oblika *bom*, dvakrat zapisal *bodem*. Preostanek besedila je nevtralen, brez kakršnihkoli narečnih vplivov. Glede datiranja lahko predvidevamo, da je prva svetovna vojna že izbruhnila.

Za primerjavo navajamo kartico, ki jo je napisal najstnik prav tako iz Sevnice. Opazni sta jezikovna in komunikacijska razlika med razglednicama polos_206 in polos_208 (Slika 2 in Slika 3).

Velja opozoriti, da je veliko število piscev navedlo naslovnikov poklic, v navedenem primeru »dijak na počitnicah«, kar po sodobnih merilih zveni nenavadno (v nadaljevanju bomo videli še nekatere podobne označbe). Poleg tega se pisec Marko Križman izraža nekoliko nepričakovano, brez vejic, z enostavno skladnjo. Kljub temu lahko rečemo, da Križmanovo besedilo v glavnem ustreza slovenskemu standardu.

Slika 3: polos_208_r: Iz Sevnice v Trvinje [Turje?] nad Hrastnikom, poslana leta 1909 (vir: OKC, škatla 1; Celje okolica, Sevnica, Šentjur)

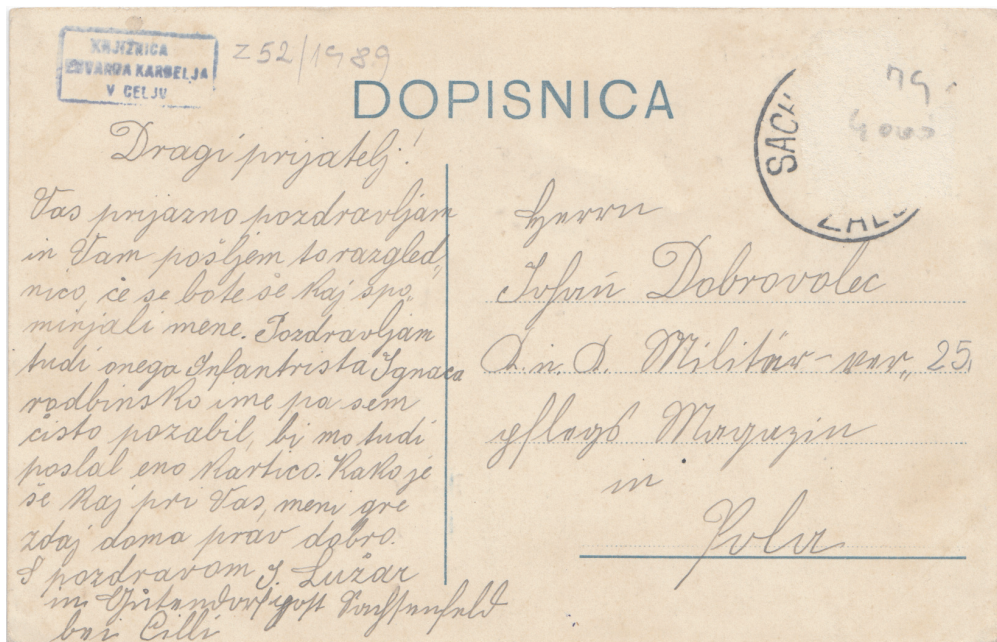

Slika 4: polos_370_r: Iz Rogaške Slatine v Celje, poslana leta 1915 (vir: OKC, škatla 10; Rogaška Slatina)

Pred analizo primerov slabše rabe knjižnega jezika si velja ogledati primer izjemno redke uporabe pisalnega stroja za potrebe razglednic (edini primer v tej zbirki): neki Slavko se ne sramuje na to povsem odprto zvrst natipkati zelo osebnih misli in občutkov, kar je v tem primeru leta 1915 moralo iti celo skozi vojaško cenzuro, o čemer priča žig (Slika 4).

Na prvi pogled gre za primer zanimivega, zelo osebnega besedila, pri analizi pa vzbudijo pozornost določeni deli zgradbe. V stavkih »Jeli že odpotovala danes« (namesto pričakovanega »Jeli ste ... «) in »Pošte tudi danes ne prejel« (namesto »nisem prejel«) ali manjka osebek ali pa gre za eliptično izražanje – opuščanje pomožnih glagolov zaradi varčevanja s prostorom. Poleg tega Slavko za kraj, kjer je bila kartica napisana, navaja »Rohitsch«, pri čemer ni jasno, ali misli na Rogaško Slatino (torej na slikovno stran razglednice in na mesto odpošiljanja) ali se avtor nahaja v Rogatcu, nem. Rohitsch. Desna, naslovna stran je napisana le v nemščini; nagovor »Frau« in mesto »Cilli« sta nemška, za naslov Nikolaiberg ni bilo izbire, čeprav »Villa Bovha« kaže na slovenski značaj hiše. Ni izključeno, da je pisec delal v zdravilišču, kjer je imel na razpolago pisalni stroj, vendar je to domnevo težko dokazati.

Naslednja razglednica (Slika 5a in Slika 5b) se po pisavi in slogu na prvi pogled bistveno ne razlikuje od prejšnje.

Slika 5a: polos_0428_r: Iz Gotovelj v Pulj, med letoma 1910 in 1918 (vir: OKC, škatla 11; Občina Žalec)

Slika 5b: polos_0428_v: Iz Gotovelj v Pulj, poslana med letoma 1910 in 1918 (vir: OKC, škatla 11; Občina Žalec)

Pri natančnem pregledovanju beremo »pošiljem to razglednico, če se bote še kaj spominjali mene«. Gre za oblike, ki kažejo na to, da vojak nima tesnejšega stika s pisno komunikacijo, obvlada pa pogovorno normo. Poleg tega se v besedilu namesto *mu* pojavlja oblika *mo* in pogovorna fraza »Kako je še kaj pri Vas« (z veliko začetnico). Svoj naslov je navedel v nemščini, v kurentni pisavi (»Gutendorf [nečitljivo] Sachsenfeld«), čeprav je na slikovni strani ne le slovenski napis, temveč tudi piščev komentar v slovenščini.

»Pogled na našo vas« je prav tako element naivne rabe jezika ne glede na to, ali je bila razglednica napisana pred stotimi ali desetimi leti, in kakšna so bila takrat pravila pisanja.

Ravno tako se nekoliko nebolj izražajo pisec razglednice, poslani neki gospodični (»gospici«, kot je bilo tedaj običajno) v Celje (Slika 6).

Slika 6: polos_0023_r: Iz Sv. Margarete [Šmarjete pri Rimskih Toplicah] v Celje, napisana 1. avgusta 1909, poštni žig Zidanega Mosta (vir: OKC, škatla 8; Laško 1, Rimske Toplice; Rzg RIMSKE TOPLICE Šmarjeta/2)

Na kaj je mislil pisec, ko je na začetku avgusta, sicer v narekovajih, pisal, da je »danes ... mraz«, ni povsem jasno. Ugotovili smo, da je bila tistega leta 1. avgusta nedelja (in torej 22. avgusta, ko je bila napovedana veselica v Šentjuriju, prav tako). Vremena ali temperatur za omenjeni dan (1. avgusta) v takratni Sveti Margareti [Šmarjeti] se sicer ne da tako enostavno rekonstruirati, čeprav vemo, da je bila naslednjega dne opoldne v Ljubljani najvišja temperatura 30 stopinj, torej celo visoka za to obdobje (obvestilo v *Laibacher Zeitung* 3, avgusta 1909, stran 1575).⁵ Velja omeniti še stilsko pogovorno zgradbo »je [...] veselica, da prideš«. Na slikovni strani vidimo dvojezični napis »Pozdrav od sv. Marjete/Gruß aus St. Margareten«, a ker je na naslovni strani omenjen založnik »Fr. Laznik Rimske, Teplice« [sic], lahko sklepamo, da gre za vas blizu Rimskih Toplic. Omenjeni založnik očitno ni imel posebnega jezikovnega svetovalca: poleg že zgoraj navedenih »Rimskih, teplic« (z vejico!) je navedel češko obliko *dopisnice*, ne pa njenega nemškega izraza, kar je bilo za ta čas (leto 1909) in kraj (Štajerska) neobičajno. Poleg tega je treba opozoriti na germanizem predloga *od*, ki se danes povezuje le z osebami (*pozdrav od očeta, od mame*).

⁵ Elektronski vir: www.dLib.si.

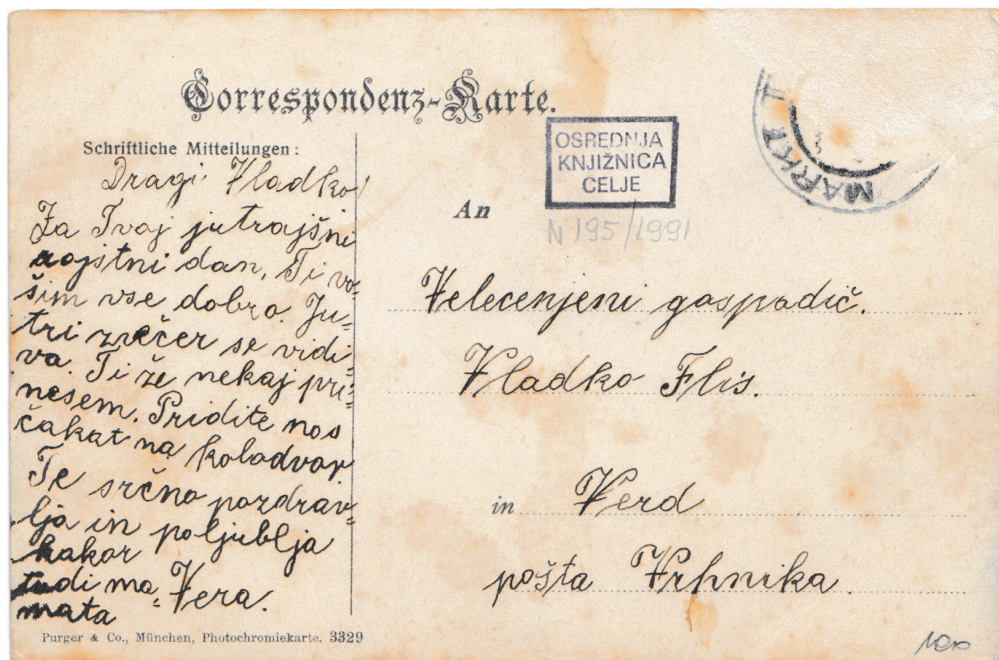
Precej negotovosti pri rabi »pravilne« slovenščine je videti na razglednici, ki jo je neka gospa leta 1913 poslala iz Laškega trga v Luče/Lautsch (Slika 7). »Naj prejme častita gospa A. Ž.« se glasi naslovnik, mesto je poimenovano v obeh jezikih (»v Ljučah – Lautsch«) z diferenciacijo »Ober-Lautsch« samo v nemščini. Največ težav je avtorici povzročila pisna oblika samostalnika *prijatelj*, kjer je dvomila med dvema različicama in se je na koncu odločila za obliko *prijatela*.

Slika 7: polos_0050_r: Poslana leta 1913 iz Laškega v Luče (vir: OKC, škatla 8; Laško 1, Rimske Toplice)

Poleg tega je v primeru »naš svidanje« vidna napaka v ujemanju samostalnika, ki ga avtorica drugače uporablja v srednjem spolu (»... bilo ... tako kratko«).

Včasih pri interpretaciji ne takoj razumljivih mest pomaga primerjava drugih besedil istega pisca, kar lahko vidimo na primeru naslednjih razglednic (Slika 8 in Slika 9), ki ju je napisala ista avtorica. Na koncu ene izmed razglednic se neka Vera, ki je glede na pisavo in stil očitno še otrok, obrne na naslovnika z besedami »Te srčno pozdravlja in poljublja kakor tudi mamata – Vera«.

Slika 8: polos_0044_r: Poslana leta 1906 iz Laškega na Verd pri Vrhniki (vir: OKC, škatla 8; Laško 1, Rimske Toplice)

Slika 9: polos_0052_v: Poslana leta 1904 iz Laškega na Verd pri Vrhniki (vir: OKC, škatla 8; Laško 1, Rimske Toplice)

Čeprav naslovna stran vsebuje tudi prostor za sporočilo, zaradi česar slikovna stran ni več predvidena za osebno besedilo, ob pogledu nanjo opazimo dodatno besedilo izpod očetovega peresa, ki je zapisal: »Tisoč [?] poljubov Tebi in mama / Tvoj papa« (Slika 8). Avtor, odrasla oseba, je namesto slovarske oblike v dajalniku uporabil imenovalnik (*mama*, namesto *mami*). Uganko glede citirane formule *mamata* reši šele v isti zbirki povsem naključno najdena razglednica iste avtorice Vere, na kateri svojo mater prosi, naj pozdravi očeta – navedena je slikovna stran omenjene razglednice.

Kot je razvidno že z razglednice na Sliki 8, se v družini za poimenovanje očeta uporablja germanizem *papa* in otrok ga ne sklanja oz. ga sklanja po poenostavljenem vzorcu (dajalnik in tožilnik sovpadata). Besede, ki se končajo na samoglasnik, npr. *mama*, *papa* in najbrž še druge, se v Verinem idiolektu ne glede na spol sklanjajo po njenem idiolektičnem vzorcu *Vlado*, *Vladota*, kar tudi ni v skladu z normo, ampak je oblikovano po analogiji s sklanjatvijo domačih moških imen na *-e*, npr. *Tone*, *Toneta*. Če obliko »Pozdrav« interpretiramo kot »Pozdravi«, kar je zelo verjetno in ustreza reducirani izgovorjavi končnice *-i*, na isti razglednici (Slika 9) vidimo prav ta primer (»Pozdrav[i] Papata, Vladkota in Tebe«).

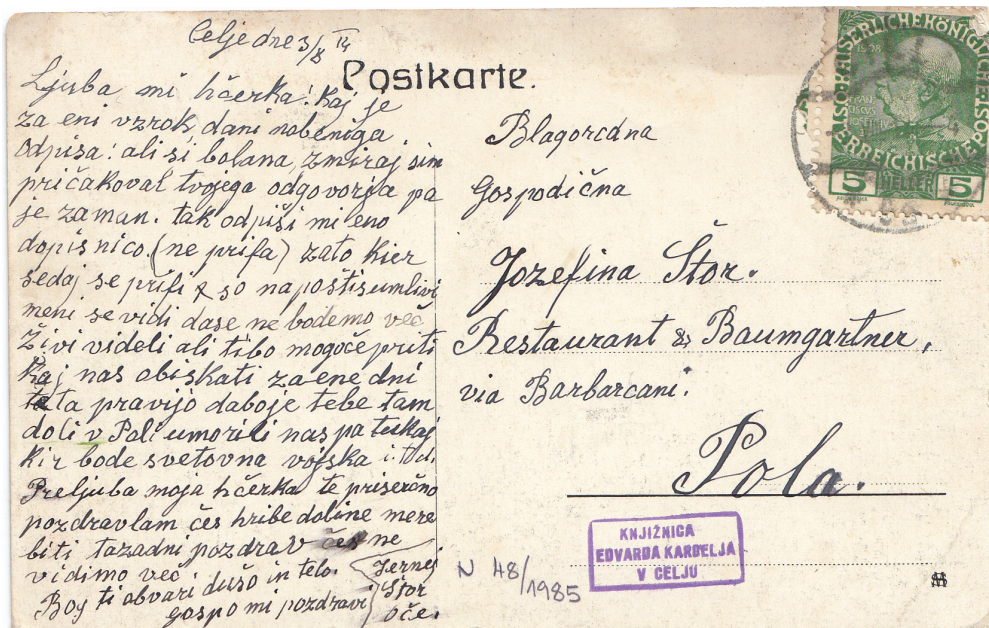
Naslednja razglednica (Slika 10) vsebuje primer, ko mlada ženska iz vasi v občini Žalec (gre za Arjo vas) svoji prijateljici v sosednjo vas (Gotovlje) piše sporočilo o tem, da bo šla naslednji dan na ples (v njeni terminologiji v narekovajih »Jegerbal« = lovski ples), očitno v Žalec, kjer je že tedaj obstajal kazino.

Slika 10: polos_0378_r: Iz Arje vasi v Gotovlje, poslana med letoma 1904 in 1908 (vir: OKC, škatla 11; Občina Žalec; Rzj ARJA VAS Sest/1)

Avtorica Anika, ki se na peči spočije kot ruski Vanja iz pravljic, očitno rada filozofira: »Hvala Bogu sedaj sem vendar brez skrbi pa vsaj ne bom dolgo«, ampak ni jasno, ali je ta pesimizem povezan z načrtovanim obiskom lovskega plesa. Element naivnega pisanja najdemo v odsotnosti vejic, ločenem pisanju besede *najbolj* in v narečni izposojenki *faulencam*, ki jo piše deloma nemško in v skladu z izgovarjavo (*faul-* namesto *favl-*), deloma slovensko (*-encam*).

Najbolj šokanten dokument najdemo na razglednici (Slika 11), ki jo je gospod Jernej Štor napisal iz Celja svoji hčerki Jozefini, delavki v gostilni Baumgartner v Pulju. Oče datira svoje besedilo z dne 3. avgusta 1914, torej kmalu po atentatu na Franca Ferdinanda in v času prve avstrijske vojne operacije proti Srbiji. Besedilo je tako zanimivo, da ga navajamo v celoti.

Slika 11: polos_0342_r: Poslana leta 1914 iz Celja (vir: OKC, škatla 6; Celje 3)

Celje dne 3/8 14
 Ljuba mi hčerka! Kaj je
 za eni vzrok, dani nobeniga
 odpisa! ali si bolana, zmiraj sim
 pričakoval tvojega odgovorja pa
 je zaman. tak odpiši mi eno
 dopisnico. (ne prifa) zato kier
 sedaj se prifi so na pošti sumlivi
 meni se vidi dase ne bodemo več
 živi videli ali tibo mogoče priti
 kaj nas obiskati za ene dni
 teta pravijo daboje tebe tam

doli v Poli umorili nas pa tukaj
 kir bode svetovna vojska i.t.d.
 Preljuba moja hčerka te priserčno
 pozdravljam čes hribe doline mere
 biti tazadni pozdrav čes ne
 vidimo več.
 Bog ti abvari dušo in telo.
 gospo mi pozdravi
 Jernej
 Štor
 oče.

Jezikovno se to besedilo bistveno ne razlikuje od številnih drugih podobnih: to je zapisovanje ustne performance z zelo enostavno sintakso, brez razčlembe z vejicami ali drugimi ločili, velikokrat se besede ne ločijo med seboj (*dani, dase, tibo, daboje, tazadni*), členi se deloma uporabljajo narečno po nemškem vzorcu (*kaj je za eni vzrok, odpiši mi eno dopisnico, za ene dni, tazadni pozdrav, čes ne vidimo več* [če se ne vidimo več]). Preseneča pa človeški faktor tega besedila, odprtost očetove duše, pogum govoriti o stvareh, o katerih se ne bi smelo javno govoriti. Zaradi tega oče hčeri priporoča, naj mu raje napiše razglednico (*dopisnico*), ker so pisma (*prifi*) menda sumljiva. V preostalem besedilu pisec govori o tem, da se lahko zgodi, da se s hčerjo ne bosta več videla, saj bosta morda oba umrla v bližajoči se vojni. Konec pisma je lep primer tega, da besedilo, še posebej naivno, šele v očeh bralca postane literarno delo ali zgodovinsko pomemben dokaz (prim. Kozlova, Sandomirskaja 1996: 33). Pisec ne namerava izražati tragike, ampak dejstvo, da o tem piše mimogrede, besedilo skoraj spremeni v tragično literarno delo: seveda je *pozdrav čez hribe in doline* stalni frazem (SSKJ ga navaja kot starinskega; SSKJ I: 454), a dejstvo, da ga je uporabil slabo pismen slovensko govoreči Celjan, omenjenemu frazeologizmu daje dodatni smisel in funkcijo. Avtor naivnega pisma ne obvlada polistilistike niti jezikovnih registrov. Prav zaradi tega se njegovo besedilo bralcem piše znova (kot je Roland Barthes postuliral za katerikoli tekst) in šele pri bralcu (recipientu) postane literarno ali v našem primeru kulturno delo.

Na podlagi nekaterih primerov je razvidno, kakšen obseg stilističnega bogastva, jezikovne raznolikosti in ideoloških pogledov na svet nam ponuja majhno število ohranjenih poštnih besedil s koččka zahodne Štajerske. Z analizo smo pričeli šele pred kratkim, vendar se že vidi, v kako živi luči se pred nami pojavljajo slovensko govoreči prebivalci omenjenih krajev in časa. Minili so časi, ko so bili vsakdanji in delno naivni rokopiši s strani znanosti zasmehovani in ko so se razglednice zbirale le zaradi slikovnega gradiva.

Literatura

BARTHES, Roland, 1970: *S/Z*. Paris: Seuil.

CIGALE, Matej, 1860: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch. Erster Theil, A-L*. Laibach: Josef Blasnik.

- KOZLOVA, Natalija, SANDOMIRSKAJA, Irina, 1996: *Ja tak choču nazvat' kino. Naivnoe pismo: Opyt lingvo-sociologičeskogo čtenija*. Moskva: Gnozis.
- LUKAN, Walter, 1986: H zgodovini razglednic. Marjan Krušič (ur.): *Pozdrav iz Ljubljane: mesto na starih razglednicah*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 6–23.
- PLETERŠNIK, Maks, 1894: *Slovensko-nemški slovar. Prvi del A-O*. Ljubljana: Knezoškofijstvo.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. Prva knjiga* [= SSKJ I], 1970. Ljubljana: Državna založba Slovenije.